26/06/2022

Απόστολος Παύλος – Ο ιδρυτής της Εκκλησίας της Ελλάδος: «Βαδίζοντας στα βήματά του»

Αυτοκέφαλες Εκκλησίες / Εκκλησία της Ελλάδος

Ο Απόστολος Παύλος είναι ο ιδρυτής της Εκκλησίας της Ελλάδος, τη μνήμη του οποίου θα τιμήσει και φέτος η Εκκλησία της Ελλάδος στις 29 Ιουνίου, ημέρα εορτής των Αποστόλων Πέτρου και Παύλου.

- *της Δέσποινας Σωτηρίου*

Συμβούλιο της Ευρώπης: Πρόταση για την διαδρομή του Αποστόλου Παύλου

Με το όραμα, στο οποίο ο Απόστολος Παύλος είδε έναν άγγελο να του ζητάει να έρθει στη Μακεδονία, ξεκίνησε το ταξίδι για το αποστολικό του έργο, εκείνο της διάδοσης του κηρύγματος του Χριστιανισμού. Η βασική ιστορική πηγή πληροφοριών για τη διαδρομή του ταξιδιού του είναι οι πράξεις των Αποστόλων,

ενώ την ίδια διαδρομή επιχειρεί ν’ αναδείξει η Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας σε μια ευρωπαϊκή πολιτιστική διαδρομή.
Σχετική πρόταση για την πιστοποίηση της διαδρομής κατατέθηκε τον περασμένο Δεκέμβριο στο Συμβούλιο της Ευρώπης, με απώτερο στόχο τη μεταφορά του νοήματός, της συμβολής του κηρύγματος του Αποστόλου των Εθνών στις αρχές του σύγχρονου ευρωπαϊκού πολιτισμού.

«Ο Απόστολος Παύλος ξεκινάει από την Τρωάδα, η οποία είναι η παραλία της Τροίας και περνώντας από τη Σαμοθράκη φτάνει στη Νεάπολη, τη σημερινή Καβάλα, και στη συνέχεια πηγαίνει στους σημερινούς Φιλίππους. Από εκεί ακολουθεί την Εγνατία οδό, περνάει από την Αμφίπολη και την Απολλωνία και φτάνει στη Θεσσαλονίκη ενώ αργότερα επισκέπτεται τη Βέροια και μετά με πλοίο κατεβαίνει στην Αθήνα και την Κόρινθο» ανέφερε η Αναστασία Γαϊτάνου, πρόεδρος του Συνδέσμου Ξεναγών Θεσσαλονίκης και Βορείου Ελλάδος σε μια εικονική ξενάγηση στα σημεία της πολιτιστικής Διαδρομής στα Βήματα του Αποστόλου Παύλου, κατά τη διάρκεια ενημερωτικής εκδήλωσης της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας.

Τόνισε ότι το μεγαλύτερο κομμάτι της διαδρομής είναι στην Κεντρική Μακεδονία, ενώ αναφέρθηκε στα οφέλη που αναμένεται να προκύψουν από την πολιτιστική διαδρομή τόσο σε αναπτυξιακό επίπεδο γενικότερα, όσο και σε τουριστικό επίπεδο ειδικότερα. Συγκεκριμένα επισήμανε ότι «τη χώρα μας επισκέπτονται τουρίστες και θρησκευτικού και προσκυνηματικού τουρισμού και όχι μόνο, από όλο τον κόσμο» ενώ πρόσθεσε ότι στην Ελλάδα φτάνουν για το σκοπό αυτό Χριστιανοί τουρίστες από όλη την Ευρώπη, τον Καναδά, τις ΗΠΑ και τη Νότια Αμερική, την ‘Απω Ανατολή και τα τελευταία χρόνια και από την Αφρική. Σχολίασε παράλληλα ότι πρόκειται για «ένα είδος τουρισμού που δεν σταματά ποτέ και δεν επηρεάζεται από κρίσεις ούτε οικονομικές ούτε κοινωνικές, ούτε από τον κορονοϊό ιδιαίτερα, καθώς το θρησκευτικό αίσθημα είναι μια ανάγκη».

Στο Ταμείο Ανάκαμψης

Επίσης, τον περασμένο Ιανουάριο ο αναπληρωτής υπουργός Εσωτερικών Στέλιος Πέτσας, κατά την επίσκεψή του στη Δράμα ανακοίνωσε την εκτέλεση έργων, ύψους 15,2 εκατομμυρίων στο πλαίσιο υλοποίησης του νέου χρηματοδοτικού προγράμματος «Αντώνη Τρίτσης» .

Μεταξύ των έργων που θα χρηματοδοτηθούν αφορά στη δημιουργία ενός χώρου αφιερωμένου στον Απόστολο Παύλο, όπου με τη χρήση της τεχνολογίας

πολυμέσων και σκηνογραφικές αναπαραστάσεις θα προβάλλεται η πορεία του Αποστόλου Παύλου από την Ταρσό της Κιλικίας, όπου γεννήθηκε, μέχρι τη Ρώμη, όπου και θανατώθηκε.

Πέρα όμως από τα ιεραποστολικά βήματα στον χώρο, θα παρουσιάζεται η σημασία του έργου του στον χρόνο, από τις επιστολές του και την πορεία των εκκλησιών που ίδρυσε μέχρι τον απόηχο της διδασκαλίας του στον παγκόσμιο πολιτισμό και την τέχνη της βυζαντινής εποχής, της αναγέννησης αλλά και του 20ου αιώνα.

Εκτός από αυτό προχωρά και το άλλο μεγάλο και φιλόδοξο έργο της πολιτιστικής διαδρομής «Στα Βήματα του Αποστόλου Παύλου, Απόστολου των Εθνών», το κόστος του οποίου ανέρχεται στις 500.000 ευρώ και έχει ενταχθεί στο Ταμείο . Το εν λόγω έργο ξεκίνησε το 2017, στο πλαίσιο ενός προγράμματος που συμμετέχουν η Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, η Περιφέρεια του Λάτσιο Ιταλίας και η Περιφέρεια Πάφου της Κύπρου. Στόχος του είναι να καθιερωθεί ένα ετήσιο πλέγμα δράσεων που θα αφορούν στην ανάδειξη του έργου του Αποστόλου Παύλου και της διαδρομής του, να ενισχυθεί ο θρησκευτικός και προσκυνηματικός τουρισμός, και παράλληλα να ενισχυθούν οι τοπικές οικονομίες.

Από το Ταμείο Ανάκαμψης θα χρηματοδοτηθεί η δημιουργία πέντε πολιτιστικών διαδρομών γεωγραφικού εύρους, με θεματικές αφηγήσεις από την ελληνική ιστορία, θα συντηρηθούν και θα αποκατασταθούν επιλεγμένα μνημεία, θα αναβαθμιστούν υπηρεσίες και υποδομές και θα αναπτυχθούν ψηφιακές διαδραστικές εφαρμογές και καλλιτεχνικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Με βάση τα όσα ορίζονται από το Ταμείο Ανάκαμψης, το 70% των έργων αυτών πρέπει να έχει συμβασιοποιηθεί εντός του έτους. Μέσα στο 2023 πρέπει να έχει συμβασιοποιηθεί το υπόλοιπο 30%. Όλες οι διαδρομές πρέπει να ολοκληρωθούν ως το τέλος του 2025.

Στα βήματα του Αποστόλου Παύλου (όπως αναφέρονται στην επίσημη σελίδα του υπουργείο Τουρισμού)

Με την δράση του Παύλου συνδέθηκαν αρκετές περιοχές της Ελλάδας, οι οποίες, αν και δεν αναφέρονται στις Πράξεις ή στις παύλειες επιστολές, δημιούργησαν και διατήρησαν στο πέρασμα των αιώνων κάποιες τοπικές παραδόσεις. Τις περισσότερες φορές οι παραδόσεις αυτές αναφέρονται σε διάφορες πτυχές της ιεραποστολικής δράσης του Παύλου.

Μια από τις πιο σημαντικές διαδρομές θρησκευτικού ενδιαφέροντος στην Ελλάδα

είναι τα «Βήματα του Αποστόλου Παύλου». Ο Παύλος, παρότι δεν ανήκε στον στενό κύκλο των 12 μαθητών του Χριστού, αποτελεί μια σημαντική μορφή για τη Χριστιανική θρησκεία. Διέδωσε όσο κανείς άλλος το Χριστιανισμό και για το λόγο αυτό ονομάστηκε ισαπόστολος και «Απόστολος των Εθνών».

Στο πλαίσιο των ταξιδιών του για τη διάδοση του Χριστιανισμού, ο Απόστολος Παύλος επισκέφθηκε και την Ελλάδα, κηρύττοντας το Ευαγγέλιο και διδάσκοντας το έργο του Ιησού. Το ταξίδι του Αποστόλου Παύλου στην Ελλάδα είναι μια διαδρομή που συγκινεί σήμερα όχι μόνο τον ευσεβή πιστό, αλλά και όποιον αγαπά την ιστορία. Τα «Βήματα του Αποστόλου Παύλου» περνούν από όλα τα μέρη που δίδαξε ο Απόστολος και αποτελούν έναν ιδανικό συνδυασμό προσκυνήματος και περιήγησης σε μερικά από τα ομορφότερα μέρη της Ελλάδας.

Σταθμοί της πορείας του Αποστόλου Παύλου

Σαμοθράκη
Σύμφωνα με την παράδοση του νησιού, όταν ο Απόστολος Παύλος πέρασε από τη Σαμοθράκη, προσορμίσθηκε στο λιμάνι της Αρχαίας Πόλης, τη σημερινή Παλιάπολη. Σε ανάμνηση του γεγονότος αυτού, οικοδομήθηκε αργότερα στο σημείο εκείνο τρίκλιτη παλαιοχριστιανική βασιλική, στην κατασκευή της οποίας έχουν χρησιμοποιηθεί και κομμάτια από αρχιτεκτονικά μέλη κτιρίων της αρχαιότητας.

Καβάλα (Νεάπολη)
Το όραμα που είδε ο Απόστολος Παύλος στον ύπνο του, ενώ βρισκόταν στην Τρωάδα έναν ψηλό, εντυπωσιακό Μακεδόνα να στέκεται μπροστά του και να τον παρακαλεί «διαβάς εις Μακεδονίαν βοήθησον ημίν», αποτελεί καθοριστικό σημείο για την πορεία του από εκεί και μετά και εγκαινιάζει την τεράστια, υπέροχη και σωτηριώδη σχέση του με τους Έλληνες. Ήδη είχε ξεκινήσει τη δεύτερη περιοδεία του με σκοπό την στερέωση και την αύξηση των Εκκλησιών που είχαν ιδρυθεί.

Το χειμώνα του 49 ο Παύλος αποβιβάζεται για πρώτη φορά σε ευρωπαϊκό έδαφος, στη Νεάπολη μετά από ταξίδι με ούριο άνεμο που κράτησε δύο μέρες. Επτά περίπου χρόνια αργότερα, όταν θα βρεθεί στον ίδιο τόπο για δεύτερη φορά, θα χρειασθεί πέντε ημέρες για την ίδια απόσταση.

Ο Απόστολος Παύλος αποβιβάστηκε στην περιοχή του Αγίου Νικολάου και ακολουθώντας την Εγνατία Οδό κατευθύνθηκε αμέσως προς τους Φιλίππους και

απέχει από τη Νεάπολη 12 χιλιόμετρα. Τον συνοδεύουν ο Σίλας, ο Τιμόθεος και ο γιατρός Λουκάς, ο Ευαγγελιστής και συγγραφέας των Πράξεων των Αποστόλων.

Φίλιπποι

Το Σάββατο, που πηγαίνει εκεί για πρώτη φορά ο Παύλος, έχουν συγκεντρωθεί γυναίκες. Αυτές ακούν πρώτες σε όλη την Ευρώπη τη διδασκαλία του. Ανάμεσά τους η Λυδία, μια ευσεβής γυναίκα που καταγόταν από τα Θυάτειρα της Μ.Ασίας, είναι η πρώτη που βαπτίζεται χριστιανή και βοηθάει αποφασιστικά στη διάδοση του Θείου Λόγου.

Στους Φιλίππους ο Παύλος και ο Σίλας κατηγορούνται ως πρόξενοι ανωμαλίας στην πόλη και ως φορείς απαγορευμένων για τους Ρωμαίους συνηθειών. Οι δύο άντρες ραβδίζονται και φυλακίζονται αλλά τρομερός σεισμός προκαλεί τη νύχτα πανικό. Οι πόρτες της φυλακής ανοίγουν και ο δεσμοφύλακας αποπειράται να αυτοκτονήσει. Εμποδίζεται από τους δύο Αποστόλους, πιστεύει στο Θεό, βαπτίζεται με όλη την οικογένειά του και τους φιλοξενεί σπίτι του.

Οι Απόστολοι διέρχονται από την κατοικία της Λυδίας, που τους φιλοξενούσε και αναχωρούν για τη Θεσσαλονίκη. Ο Απόστολος Παύλος θα διατηρήσει στενούς δεσμούς με τους Φιλιππησίους, που θα τον στηρίξουν πολλές φορές οικονομικά, ακόμη και όταν θα βρεθεί φυλακισμένος στη Ρώμη. Επτά χρόνια μετά τη πρώτη του επίσκεψη, θα βρεθεί στους Φιλίππους ξανά και θα πραγματοποιήσει άλλες τρεις επισκέψεις, τον Απρίλιο του 57, την άνοιξη του 63 και το χειμώνα του 64.

Αμφίπολη-Απολλωνία

Παρά ότι ήταν σπουδαίες πόλεις της περιοχής, ο Απόστολος Παύλος πέρασε χωρίς να σταματήσει. Βιαζόταν να φτάσει στη Θεσσαλονίκη, όπου γνώριζε ότι υπήρχε συναγωγή.

Θεσσαλονίκη

Όταν φθάνουν, προχωρημένο φθινόπωρο του σωτηρίου έτους 49, ο Απόστολος Παύλος και ο Σίλας στη Θεσσαλονίκη βρίσκουν μια πόλη τελείως διαφορετική από όσες είχαν συναντήσει ως εκείνη τη στιγμή. Ελεύθερη πόλη υπό τη ρωμαϊκή κυριαρχία από το 168 π.Χ.. Όπως μας πληροφορούν οι Πράξεις, υπήρχε στη πόλη και συναγωγή, κοντά στο λιμάνι. Εκεί πηγαίνει και ο Παύλος για τρία συνεχόμενα Σάββατα. Ακόμη, μαθαίνουμε ότι συζητεί με τους παρευρισκομένους και τους

ερμηνεύει αποσπάσματα από την Αγία Γραφή, που αναφέρουν πως ο Χριστός έπρεπε να σταυρωθεί και να αναστηθεί εκ νεκρών. Μερικοί πίστεψαν και έγιναν μαθητές του Παύλου και του Σίλα. Από τους προσήλυτους Έλληνες πίστεψαν πάρα πολλοί καθώς και αρκετές γυναίκες, από εκείνες που διακρίνονταν στην κοινωνία της πόλης. Πόσοι ήταν αυτοί οι πρώτοι χριστιανοί δεν είναι γνωστό, σίγουρο είναι πάντως πως ιδρύεται Εκκλησία.

Στη Θεσσαλονίκη, όπως και στους Φιλίππους γρήγορα αρχίζουν να δημιουργούνται προβλήματα και να προκαλούνται ταραχές εξαιτίας της δραστηριότητας του Παύλου. Τη νύχτα ο Παύλος και ο Σίλας απομακρύνθηκαν από τη Θεσσαλονίκη.

Αυτά είναι γνωστά για την παραμονή του Αποστόλου Παύλου στη Θεσσαλονίκη. Σύμφωνα με την υπάρχουσα παράδοση, φεύγοντας βιαστικά, κυνηγημένος από τους συμπατριώτες του, βγήκε από τα τείχη από κάποιο σημείο ψηλά, κάπου εκεί που αργότερα ιδρύθηκε η Μονή Βλατάδων, ίσως από κάποια μικρή πόρτα. Λίγο ανατολικότερα από τη θέση όπου σήμερα βρίσκεται η Μονή Βλατάδων, κελάρυζε μια πηγή. Εκεί λέγεται πως κοντοστάθηκε ο Παύλος για να δροσιστεί. Στην πηγή αυτή που έμεινε γνωστή ως «αγίασμα του Αποστόλου Παύλου», τιμούσαν τον Απόστολο κάθε χρόνο. Μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, κτίσθηκε σε αυτό το σημείο ναός στη μνήμη του και αναδείχθηκε το αγίασμα. Ένας σύγχρονος επιβλητικός ναός αποτελεί, στην εποχή μας, τεκμήριο της επίσκεψης του Αποστόλου Παύλου στη Θεσσαλονίκη, της διδασκαλίας του και των καρπών που προέκυψαν από τη σπορά του.

Βέροια

Νύχτα έφυγαν φυγαδευμένοι από τους χριστιανούς για τη Βέροια ο Παύλος μαζί με τον Σίλα. Βάδισαν για ένα διάστημα στην Εγνατία Οδό και στο ύψος της Πέλλας ακολούθησαν διαφορετικό δρόμο, διασχίζοντας μια κατάφυτη, εύφορη και πανέμορφη περιοχή.

Η Βέροια ήταν πολυάνθρωπη και υπήρχε εκεί ακμαία ιουδαϊκή συναγωγή. Μόλις έφθασαν ο Παύλος και ο Σίλας κατευθύνθηκαν στη συναγωγή. Αναφέρεται επίσης πως οι Ιουδαίοι της Βέροιας ήταν πιο ευγενικοί από εκείνους της Θεσσαλονίκης και με ενδιαφέρον άκουγαν τη διδασκαλία του Ευαγγελίου από τον Παύλο. Ανάμεσα στους ακροατές ήταν πρόσωπα που άνηκαν σε εύπορες τάξεις, Εβραίοι και προσήλυτοι και μεγάλος αριθμός γυναικών.
Σύντομα, όμως έφθασαν στη Θεσσαλονίκη ειδήσεις για τη δραστηριότητα του Παύλου. Οι εκεί εχθροί του έστειλαν ανθρώπους να δημιουργήσουν

ταραχές. Αμέσως, οι σύντροφοι του τον οδήγησαν μακριά και από τη Βέροια. Ωστόσο, ο Τιμόθεος και ο Σίλας παρέμειναν. Σε αντίδωρο, η Βέροια χάρισε στον Απόστολο των Εθνών έναν συνεργάτη, τον γιο του Πύρρου Σώπατρο, που αργότερα τον συνόδευσε για πολύ, μετά την επιστροφή του στην Ασία.

Το σημείο, όπου υποτίθεται ότι στάθηκε ο Παύλος και κήρυξε το Ευαγγέλιο προς τους Βεροιείς, το λεγόμενο «Βήμα του Αποστόλου Παύλου», έχει διαμορφωθεί επιβλητικά στις ημέρες μας. Από το 1995 έχει καθιερωθεί σειρά λατρευτικών πολιτιστικών, αθλητικών και καλλιτεχνικών εκδηλώσεων με τον τίτλο «Παύλεια», που κορυφώνονται κάθε φορά με επιστημονικό συνέδριο.

Αθήνα

Ο Απόστολος Παύλος πήγε στην Αθήνα από τη Βέροια το έτος 51 με πλοίο. Η Αθήνα διέφερε τελείως από τη λαμπρή πόλη των κλασικών χρόνων. Τα έργα τέχνης λαφυραγωγούνταν συστηματικά, η ρωμαϊκή κατάκτηση ερήμωνε την πόλη της Παλλάδος και η κατάπτωση των ηθικών αξιών άρχιζε να γίνεται αισθητή.

Το πλοίο που έφερε τον Απόστολο προσορμίσθηκε στο Φάληρο. Εκεί βρισκόταν το κύριο λιμάνι των Αθηνών την εποχή εκείνη, αλλά και παλαιότερα. Η θέση του λιμανιού προσδιορίζεται στο χώρο ανάμεσα στις εκβολές του Κηφισού και το μικρό ναό του Αγίου Γεωργίου. Πιστεύεται ότι βρίσκεται στη θέση της αποβάθρας του αρχαίου Φαλήρου και ο χώρος γύρω από αυτό πρόκειται να αναδειχθεί και να αξιοποιηθεί. Από εκεί άρχιζε η οδός που έφερνε στην Αθήνα. Αυτήν ακολούθησε και ο Παύλος μετά την αποβίβαση του από το πλοίο.

Αναμένοντας την άφιξη του Σίλα και του Τιμόθεου από τη Μακεδονία, περιδιάβαινε στην πόλη, συζητούσε με τους πολίτες στη συναγωγή, στην αγορά, αναστατωνόταν από τη πληθώρα των ειδώλων. Αντίστοιχα η διδασκαλία του για τον σταυρικό θάνατο του Ιησού και την ανάστασή του κατέπλησσε μερικούς επικουρείους και στωικούς φιλοσόφους, που τον χαρακτήριζαν «σπερμολόγο».

Δεν καταδιώχθηκε από την Αθήνα για τη διδασκαλία του. Αντίθετα οδηγήθηκε στον Άρειο Πάγο για να αναφερθεί επίσημα και αναλυτικά στη διδαχή του.

Σχετικά με το σημείο από το οποίο μίλησε ο Απόστολος Παύλος προς τους Αθηναίους διατυπώθηκε και η άποψη ότι ανέπτυξε τη διδασκαλία του στο Σώμα του Αρείου Πάγου, με βάση το γεγονός ότι ένα από τα μέλη του, ο Διονύσιος ο Αεροπαγίτης, αποσπάσθηκε τη διδασκαλία του.

Άρειος Πάγος ονομαζόταν ο λόφος στα Δ. της Ακρόπολης των Αθηνών.

Ναός του Αποστόλου Παύλου θεμελιώθηκε το 1887 πολύ κοντά στο κέντρο της Αθήνας. Δύο χρόνια αργότερα, η βασίλισσα Όλγα έθεσε το θεμέλιο λίθο νέου, μεγαλύτερου, επί Μητροπολίτη Αθηνών Προκόπιου, δημάρχου Λάμπρου Καλλιφρονά και με αρχιτέκτονες τους Τρομπύς και Σούλτσε. Το 1923 θεσπίσθηκε από τον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών Χρυσόστομο Παπαδόπουλο να τελείται ο Εσπερινός της εορτής του Αποστόλου Παύλου, πάνω στον Άρειο Πάγο.

Κόρινθος

Δεν είναι γνωστό πως μετέβη στην Κόρινθο ο Παύλος. Σίγουρο είναι πως έφευγε προβληματισμένος από την αντιμετώπιση της διδασκαλίας του εκ μέρους των Αθηναίων αλλά και για την κατάσταση στις Εκκλησίες της Μακεδονίας. Ήδη, ενώ ο Παύλος έφευγε από την Αθήνα, ο Τιμόθεος κατευθυνόταν προς τη Θεσσαλονίκη.

Στην Κόρινθο, ο Παύλος συνδέθηκε με τον Ακύλα και την Πρισκίλλα, που ήταν και αυτοί, όπως και εκείνος, σκηνοποιοί και φαίνεται πως κάτι γνώριζαν ήδη για τον Ιησού. Έμενε και εργαζόταν μαζί τους και κάθε Σάββατο δίδασκε τους Ιουδαίους και τους Έλληνες. Οι Ιουδαίοι στην πλειονότητά τους δεν πείθονταν ότι ο Ιησούς ήταν ο Μεσσίας και κάποια στιγμή ο Παύλος τίναξε σκόνη από τα ρούχα του και πήγε να μείνει στο σπίτι του Τίτιου Ιούστου, που ήταν προσήλυτος και έμενε κοντά στη συναγωγή. Ανάμεσα σε αυτούς που πίστεψαν ήταν και ο αρχισυναγωγός Κρίσπος, που βαπτίστηκε με όλη την οικογένειά του.

Οι Πράξεις των Αποστόλων μας πληροφορούν ότι, κάποια στιγμή, οι Ιουδαίοι της Κορίνθου συνασπίσθηκαν εναντίον του Παύλου και άφησαν αχαλίνωτο το πάθος τους. Τον έσυραν στο δικαστήριο κατηγορώντας τον ότι προσπαθεί παράνομα να πείσει ανθρώπους να ακολουθήσουν τη διδασκαλία του. Η καταγγελία των Ιουδαίων όμως δεν είχε αποτέλεσμα γιατί το πρόβλημα του Παύλου ήταν η εχθρότητα των συμπατριωτών του και όχι των ειδωλολατρών.

Μερικές εβδομάδες αργότερα, ο Απόστολος Παύλος αποφασίζει να εγκαταλείψει την Κόρινθο. Έπρεπε να σπεύσει στην Έφεσο. Αποχαιρέτησε τους εκεί αδερφούς και με συνοδεία τον Σίλα, τον Τιμόθεο, τον Ακύλα και την Πρίσκιλλα αναχώρησε.

Ο Απόστολος Παύλος είναι πολιούχος της Κορίνθου και προς τιμή του έχει οικοδομηθεί περίλαμπρος ναός.